

شناسایی و اولویت‌بندی راهکارهای پیشگیری از جرم در حوزه جرائم ناشی از خشونت تماشاگران فوتبال

تاریخ پذیرش: 1398/09/20

تاریخ دریافت: 1398/07/15

لیلا مصلحی¹، محمد سلطان حسینی²، مهدی سلیمی³

از صفحه 69 تا 90

چکیده

زمینه و هدف: رفتارهای خشونت‌آمیز بین طرفداران تیم‌های فوتبال از مهم‌ترین کج‌روی‌ها و ناهنجاری‌هایی بوده است که در طی سالیان گذشته تا به امروز در میادین ورزشی رخ داده است. هدف از پژوهش حاضر شناسایی و اولویت‌بندی راهکارهای پیشگیری از جرائم ناشی از خشونت تماشاگران فوتبال بود.

روش‌شناسی: این پژوهش از لحاظ نوع، توصیفی و از لحاظ هدف، کاربردی است. راهکارها به دو دسته کلی وضعی و اجتماعی تقسیم‌بندی شد. مؤلفه‌های وضعی بر اساس مدل کلارک (2005) و مؤلفه‌های اجتماعی بر اساس مدل شاو و مکی (1992) طبقه‌بندی و پرسشنامه پژوهش بر این اساس طراحی گردید. آلفای کرونباخ کلی پرسشنامه 0/90 بود که نشان‌دهنده انسجام درونی مناسب پرسشنامه است و همچنین بر اساس تحلیل عاملی تأییدی، روایی پرسشنامه نیز تعیین گردید. جامعه آماری شامل مدیران ورزشی و اساتید هیئت علمی آگاه به حیطه پژوهش بود که از تمام جامعه آماری به صورت هدفمند و موارد در دسترس برابر با 117 نفر شامل 82 مدیر ورزشی و 35 عضو هیئت‌علمی، استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و آزمون فریدمن استفاده گردید.

یافته‌ها: در اولویت‌بندی کلی، مؤلفه وضعی افزایش دشواری ارتکاب جرم با میانگین رتبه 4/71 در رتبه اول، مؤلفه اجتماعی بهبود امکانات رفاهی با میانگین رتبه 4/67 در رتبه دوم قرار گرفت و دو مؤلفه وضعی افزایش خطر و عدم تحریک ارتکاب جرم به ترتیب با میانگین رتبه 4/26 و 4/07 در رتبه‌های سوم و چهارم قرار گرفتند.

نتیجه‌گیری: در جهت اجرای راهکارهای پیشگیرانه باید ترکیبی از راهکارهای وضعی و اجتماعی، با تأکید بر راهکارهای وضعی بکار گرفته شود. برای دستیابی به نتایج مطلوب در مورد راهکارهای وضعی، افزایش دشواری ارتکاب جرم و در مورد راهکارهای اجتماعی، بهبود امکانات رفاهی باید در اولویت اقدامات قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: پیشگیری از جرم، خشونت، تماشاگر فوتبال، پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی.

1- دانشجوی دکتری گرایش مدیریت راهبردی در سازمان‌های ورزشی، دانشگاه تهران، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی در تربیت بدنی (نویسنده مسئول)، رایانامه: leilamoslehi93@gmail.com

2 - استادیار دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه اصفهان، رایانامه: m.soltanhoseini@spr.ui.ac.ir

3- استادیار دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه اصفهان، رایانامه: m.salimi@spr.ui.ac.ir

امروزه تماشاگرانی که برای تماشای مسابقات ورزشی در ورزشگاه‌ها حضور می‌یابند اهمیت خاصی برای هر لیگ ورزشی دارند؛ زیرا علاوه بر این که به لیگ‌های ورزشی هویت می‌بخشند، با خرید بلیت مسابقات نقش برجسته‌ای در کسب درآمد دارند. از طرف دیگر، حضور بیشتر تماشاگران در مسابقات باعث افزایش جذابیت در فضای ورزشگاه می‌شود (نعمتی و همکاران، 1391: 108). تماشاگران همان‌گونه که می‌توانند به عنوان مشتری در صنعت ورزش مفید واقع شوند، می‌توانند عکس این نقش را نیز به عهده گیرند و با رفتارهای خشونت‌آمیز به آسیب رساندن به این صنعت پردازند و چهره فعالیت‌های ورزشی را به صورت ناشایست به نمایش بگذارند (شیخی و شریفیان، 1396: 93). بحث در مورد خشونت تماشاگران در ورزش مدرن در حیطه رفتار خشونت‌آمیز تماشاگران فوتبال که هولیگانیزم¹ خوانده می‌شود قرار دارد (جول و همکاران²، 2011: 16). فوتبال با خشونت از اوایل قرن سیزدهم در کشور انگلستان همراه شده است و رفتاری که به عنوان هولیگانیزم در فوتبال شناخته می‌شود سرچشمه از این کشور دارد (نیوسان³، 2019: 433). از اواخر دهه 1960 میلادی پژوهشگران و نظریه‌پردازان علوم اجتماعی، با توجه ویژه به مسئله خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال، تفسیرهای متفاوتی از رفتار خشونت‌آمیز ارائه دهند و دلایل زیادی را درباره این پدیده مطرح کنند که گستره آن‌ها از دگرگونی‌های کلان اجتماعی تا عوامل خرد را در برمی‌گیرد (محمدکاظمی و همکاران، 1386: 102). در مورد منشا رفتارهای خشونت-آمیز انسان تاکنون تبیین جامع و یگانه‌ای ارائه نشده است. ژان ژاک روسو⁴ فیلسوف فرانسوی قرن هجدهم شرارت بشر را امری غیرفطری و محصول جامعه تلقی می‌کند. به تعبیر وی، انسان پاک گام به دنیا می‌نهد و این جامعه است که شرارت و کینه‌توزی را به وی می‌آموزد. اما برخلاف روسو، توماس هابز⁵ فیلسوف انگلیسی قرن شانزدهم و هفدهم، موانع و اجبارهای اجتماعی را برای مهار و بازداشتن بشر از وحشیگری و خشونت امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌داند (محسنی‌تبریزی و رحمتی، 1381: 130). در مواجهه با

1- hooliganism

2- Jewell

3- Newson

4- Jean-Jacques Rousseau

5- Thomas Hobbes

جرائم ناشی از خشونت تماشاگران می‌توان به دو رویکرد مجازات و پیشگیری دست زد. بنیانگذاران مکتب تحقیقی و پس از آن طرفداران جنبش دفاع اجتماعی، بر این اعتقاد بودند که سودمندی توسل به پیشگیری به ناکافی بودن و یا حتی ناتوانی مجازات و کیفر از بازدارندگی از طریق تهدید، سزادهی و نیز ناتوانی از پیشگیری از تکرار از گذر اجرای مجازات بر می‌گردد (ابراهیمی، 1391: 27-28). با توجه به ماهیت جرائم مربوط به تماشاگران ورزشی، در این پژوهش پیشگیری در دو حوزه وضعی و اجتماعی که البته رایج‌ترین طبقه‌بندی از پیشگیری غیرکیفری نیز می‌باشد مورد شناسایی و اولویت‌بندی قرار گرفت. پیشگیری وضعی از جرم، شامل اقداماتی است که برای حذف یا کنترل عوامل ایجادکننده جرم اجرا می‌شود. در این نوع به ایجاد تغییر در مراحل ارتکاب جرم مثل بالا بردن هزینه، سخت کردن ارتکاب جرم و خطرناک کردن آن دست می‌زنیم (نجفی‌ابرنآبادی، 1392: 1251). در پیشگیری اجتماعی به ایجاد تغییرات و اصلاحات فردی و محیطی که منجر به اصلاح جامعه و فرد و جلوگیری از وقوع جرم به صورت پایدار می‌پردازیم (شاطری‌پور و نجفی‌ابرنآبادی، 1391: 126).

پیشگیری از جرم و مباحث مطروحه در آن از دیدگاه جرم‌شناسی، همیشه از جمله مباحث بسیار مهم و رایجی بوده که هیچ‌گاه مورد بی‌اعتنایی جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان قرار نگرفته است (خسروشاهی و همکاران، 1390: 8). اما پیشگیری از جرم در حوزه جرائم ناشی از خشونت تماشاگران موضوعی است که علی‌الخصوص در کشور ما کمتر به آن پرداخته شده است و این در حالی است که رفتارهای خشونت‌آمیز بین طرفداران تیم‌های فوتبال از مهم‌ترین کج‌روی‌ها و نابهنجاری‌هایی بوده است که در طی سالیان گذشته تا به امروز در میادین ورزشی رخ داده است. هرچند خشونت و پرخاشگری در فوتبال ایران برخلاف سایر کشورهای اروپایی سازمان‌یافته نیست و این موضوع در کشور ما هنوز در حدی نیست که به مثابه یک بحران یا معضل اجتماعی بررسی شود؛ اما اگر این پدیده، تعریف، سازماندهی و به شیوه‌های مناسب نظارت و کنترل نشود، در دراز مدت پتانسیل ایجاد بحران را دارد. مدیران ورزشی و تصمیم‌گیرندگان در این زمینه باید پیشگیری از وقوع جرم را با نگاه علمی، هوشمندانه و مبتنی بر واقعیت‌های موجود مدیریت و هدایت کنند تا بتوان به گونه‌ای مؤثر بر این پدیده فائق آمد. لذا محقق در پژوهش حاضر در پی آن است که

راهکارهای پیشگیری از جرم در حوزه جرایم ناشی از خشونت تماشاگران فوتبال کدامند و همچنین اولویت‌بندی به کارگیری این راهکارها به چه ترتیب می‌باشد؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

پیشگیری از جرم: پیشگیری از جرم شامل مجموعه‌ای از روش‌ها و تدابیر غیرقهرآمیز و کنشی است که از طریق حذف و خنثی‌سازی عوامل و فرایندهای جرم‌زا و یا حذف و تغییر موقعیت‌ها و اوضاع و احوال مؤثر در وقوع جرم به دنبال کاهش، دشوار و یا ناممکن ساختن امکان پیشامد جنایی می‌باشد (حاجی‌تبار فیروزجانی، 1398: 48). پیشگیری از جرم را براساس نوع تحلیل از بزهکاری می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یکی رویکرد فرانسوی و دیگری مکتب انگلوساکسون. رویکرد فرانسوی که تحت تأثیر اندیشه‌های روسو قرار دارد معتقد است «انسان نیک سیرت و خوب است و جامعه او را به ارتکاب جرم می‌کشاند» (ابراهیمی، 1391: 51). ژان ژاک روسو فیلسوف فرانسوی قرن هجدهم شرارت بشر را امری غیرفطری و محصول جامعه تلقی می‌کند (محسنی‌تبریزی و رحمتی، 1381: 130). بدین ترتیب این دو نوع نگرش دو راهبرد پیشگیرانه پیشنهاد می‌کنند که یکی بر فرآیند ارتکاب متمرکز است که به طور کلی با نام «پیشگیری اجتماعی» و دیگری بر موقعیت و حمایت آن متمرکز است که در زبان جرم‌شناسی «پیشگیری وضعی» نامیده می‌شود (ابراهیمی، 1391: 51).

پیشگیری در مکتب تحققی و نظریه عقلانی بودن جرم: در این نظریه اعتقاد بر این است عمل بزهکار یک عمل سنجیده و وسیله‌ای برای رسیدن به هدف است؛ لذا از موقعیت‌ها و فرصت‌ها استفاده می‌کند. بدین ترتیب از جمع بین ملاحظات و تأملات نظری راجع به عقلانیت عمل جنایی، پیشگیری وضعی متولد شد. نتیجه عملی این امر، این است که می‌توان از طریق اقدام در وضعیت و موقعیت‌ها بر تصمیم بزهکاران بالقوه تأثیر گذاشت (کوسن¹، 1394: 64).

پیشگیری در نظریه مدیریت ریسک جرم: طرفداران جرم‌شناسی نو، معتقدند که نمی‌توان جرایم را کاملاً محو کرد، بلکه باید آن را در سطح قابل تحمل برای جامعه کاهش داد. بدین منظور باید افراد و گروه‌های خطردار، از نظر ارتکاب جرم یا تکرار جرم

را تحت نظر و کنترل قرار داد و به طرد بزهکاران و توان‌گیری از خطرناکی مجرمانه آنان توسل جست (نجفی ابرندآبادی، 1388: 723).

پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی واکنش اجتماعی: در این دیدگاه رفتار مجرمانه اشخاص محصول بافت شهری، شهرنشینی، شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی نیست، بلکه حاصل فرآیند پویای میان کنش افراد با اطرافیان خود و بویژه ضابطان و نهادهای قضایی است. به عقیده این جرم‌شناسان قانون‌گذار با جرم‌انگاری اعمال و رفتارهایی در چارچوب قوانین کیفری و با اعمال و اجرای این قوانین در جامعه، بعضی افراد را متصف به وصف بزهکار می‌کند. با چنین انتقادی علمی-عقیدتی به جرم-شناسی، پیشگیری از جرم دیگر موضوعیت خود را از دست می‌دهد. اما برعکس، تمام نظریه‌های علت‌شناسی با رویکرد روان‌شناسی-اجتماعی و نیز روانشناسی-اجتماعی بر این نکته تأکید دارند که پیشگیری از بزهکاری، از لحاظ تجربی امکان‌پذیر است. هم-چنانکه نظریه‌های تکمیلی پویایی عمل جنایی که به وضعیت پیش جنایی یا شخصیت مرتکب در گذر از اندیشه به فعل نقش اساسی قائل می‌شوند، را نیز باید به گروه اخیر افزود (ابراهیمی، 1391: 25).

پیشگیری وضعی: پیشگیری وضعی، تغییر مدیریتی و محیطی مشخصی را مطرح می‌کند که در اثر آن عمل مجرمانه مشکل‌تر، خطرناک‌تر، کم‌مزیت‌تر و دارای توجیه-پذیری کم‌تری می‌شود (فلسون و کلارک¹، 1388: 168). پیشگیری وضعی از لحاظ مبانی نظری بر مبانی ذیل تأکید دارد: نظریه انتخاب عقلانی، نظریه فرصت، استراتژی مجرمانه، فضای قابل دفاع و آمایش محیط. مبنای این نظریات دقیقاً مخالف جبرگرایی لومبروزو است و اعتقاد دارد عمل بزهکار یک عمل انسانی است و راه و وسیله‌ایست برای رسیدن به هدف، لذا از موقعیت‌ها و فرصت‌ها استفاده می‌کند (صفاری، 1380: 292).

پیشگیری اجتماعی: پیشگیری اجتماعی شامل کلیه شیوه‌ها و اقدامات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی پیشگیری‌کننده از جرم و جلوگیری‌کننده از مجرم می‌شود که نسبت به محیط‌هایی که فرد در آن‌ها زندگی می‌کند اعمال می‌گردد. مبنای جرم‌شناختی پیشگیری اجتماعی، شناسایی عوامل مختلف محیطی بزهکاری به منظور

مقابله با علل ریشه‌ای جرم (خنثی کردن یا دست کم کاهش آثار آنها) است که در واقع سعی در بهبود شرایط زندگی در یک محیط معین را دارد (حاجی تبار فیروزجائی، 1388: 48).

خشونت و پرخاشگری: پرخاشگری، رفتاری کلامی یا فیزیکی است که ممکن است با خشونت و رفتار مجادله‌ای همراه شود (وکیلی و همکاران، 1395: 140). می‌توان خشونت و پرخاشگری را از نظر مفهومی به عنوان کنشی در نظر گرفت که از جانب فرد یا افرادی و از روی اراده و آگاهی به منظور آسیب‌رسانی فیزیکی یا روحی- روانی به دیگری یا دیگران انجام می‌پذیرد (محسنی تبریزی و رحمتی، 1381: 129).

تماشاگران ورزشی: تماشاگران ورزشی به گروهی از افراد که مسابقات ورزشی را در به طور زنده و در محیط ورزشگاه و نه در خانه یا محیط بسته نگاه می‌کنند اطلاق می‌شود. به این دلیل که محیط و شرایطی که در خانه و یا یک محیط بسته برقرار است قابل مقایسه با شرایط حاکم بر محیطی که مسابقه به طور زنده انجام می‌شود نیست (راسل و وارد¹، 2002: 455).

نتایج پژوهش آقای، طاهری و اندام (1398) با عنوان «نقش مدیریت انتظامی در کنترل خشونت تماشاگران فوتبال با رویکرد جرم‌شناختی» نشان داد همه اقدامات مدیریت انتظامی که با رویکرد جرم‌شناختی انجام می‌شوند به طور معناداری کاهش خشونت تماشاگران فوتبال را تبیین کرده و در این میان اقدامات پیشگیرانه بیشترین تأثیر را بر کاهش خشونت تماشاگران دارد. جوان جعفری و صفری (1397) در پژوهشی به «بررسی چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با اوباشگری تماشاگران» پرداختند. نتایج نشان داد با توجه به چالش‌هایی که حقوق کیفری در جهت مقابله با پدیده اوباشگری تماشاگران در فوتبال با آن مواجه است، یک راهبرد کارآمد و موفق برای مقابله با اوباشگری تماشاگران الزاماً نباید صبغه کیفری و سرکوبگرانه داشته باشد، بنابراین مقرون به صرفه‌ترین راه‌حل در این زمینه استفاده از تدابیر پیشگیرانه است. آقای و ملانوروزی (1397) در پژوهشی با عنوان «تحلیل جرم‌شناختی تئوری ناکامی - پرخاشگری در خشونت تماشاگران فوتبال» به این نتیجه رسیدند، در بین عوامل مؤثر بر

1 - Russell & Ward

خشونت تماشاگران متغیرهای شکست تیم محبوب و قضاوت نامناسب داور مهم‌تر از دیگر عوامل بود. رخ دادن عوامل مذکور در هر رویداد ورزشی اجتناب‌ناپذیر است، بنابراین بروز خشونت از سوی تماشاگران را باید از طرق مختلف وضعی و فرهنگی پیشگیری نمود. آقایی و صفاری (1397) به بررسی جرم‌شناختی خشونت تماشاگران فوتبال پرداختند. آنچه در این پژوهش مطرح است در دو مورد قابل بیان است. 1. خشونت تماشاگران فوتبال از منظر قانونی بیشتر در قالب جرایم علیه اموال و خشونت‌های کلامی تعریف می‌شود؛ 2- نقش عوامل جامعه‌شناختی و محیطی نظیر عوامل اقتصادی و عوامل وضعیتی در بروز خشونت تماشاگران فوتبال پررنگ‌تر است. نتایج پژوهش همتی‌نژاد و همکاران (1393) با عنوان «نقش مدیریت و برنامه‌ریزی مسابقات فوتبال در امنیت ورزشگاه‌ها» نشان داد برنامه‌ریزی‌های خوب دست‌اندرکاران برگزاری مسابقات فوتبال و نیز مدیریت درست مدیران ورزشگاه‌ها، از طریق افزایش رضایت‌مندی تماشاگران و جلوگیری از رفتار خشونت‌آمیز آن‌ها، ارتقای امنیت ورزشگاه‌های فوتبال را در پی خواهد داشت.

شکل 1 رابطه متغیرهای تحقیق را نشان می‌دهد که توسط تحلیل عاملی تاییدی این رابطه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شکل 1- مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ نوع، توصیفی و از لحاظ هدف، کاربردی است که جمع‌آوری اطلاعات آن به صورت پیمایشی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را مدیران ورزشی و همچنین اساتید هیئت علمی آگاه به حیطه پژوهش تشکیل دادند. از آنجا که حجم جامعه قابل شمارش و تخمین نبود، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. در این روش، بخشی از جامعه بر اساس قضاوت و نظر کارشناسی خود پژوهنده و یا تأیید افراد صاحب نظر، به عنوان افراد نمونه انتخاب می‌شوند. بر این اساس افراد نمونه به صورت هدفمند و موارد در دسترس و در مجموع 117 نفر شامل 82 مدیر ورزشی و 35 عضو هیئت علمی، انتخاب شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته بود. راهکارها به دو دسته کلی وضعی و اجتماعی تقسیم‌بندی شد. مؤلفه‌های وضعی بر اساس مدل کلارک (2005) و مؤلفه‌های اجتماعی بر اساس مدل شاو و مکی (1992) طبقه‌بندی و پرسشنامه پژوهش بر این اساس طراحی گردید. در مدل کلارک، راهکارهای وضعی شامل افزایش دشواری ارتکاب جرم، افزایش خطر ارتکاب جرم، کاهش منافع ارتکاب جرم، پرهیز از تحریک ارتکاب جرم و وضع قواعد و اطلاع‌رسانی بود. با توجه به این که اقدام‌های قابل اجرا در جهت روش کاهش منافع ارتکاب جرم در حوزه جرایم ناشی از خشونت تماشاگران بسیار ناچیز بود، این مؤلفه حذف شد. طبقه‌بندی راهکارهای اجتماعی نیز بر اساس مرتبط‌ترین مدل با رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران ورزشی یعنی مدل مکتب شاو و مکی¹ (1992)، طراحی شود. بنابراین راه حل‌های پیشگیرانه اجتماعی جرایم ناشی از خشونت تماشاگران به ترتیب به سه دسته برنامه‌های سرگرم‌کننده و فرهنگی در ورزشگاه، بهبود امکانات رفاهی تماشاگران و فراخوانی به رعایت هنجار تقسیم‌بندی شد. برای هر یک از مؤلفه‌ها، گویه‌هایی بر اساس منابع کتابخانه‌ای، تحقیقات پیشین و دیدگاه‌های استادان و کارشناسان تنظیم گردید. روایی پرسشنامه از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد تحلیل و تأیید قرار گرفت. لذا در کل 32 گویه تدوین و تأیید شد که در مجموع راهکارهای وضعی شامل 19 گویه و راهکارهای اجتماعی نیز شامل 11 گویه می‌باشند. آلفای کرونباخ کلی پرسشنامه 0/9 و

1- Shav & Mackie

دامنه آلفای کرونباخ مؤلفه‌ها بین 0/73 تا 0/82 متغیر بود، که بیانگر انسجام درونی مطلوب پرسشنامه تحقیق است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

جدول شماره (1) توزیع و درصد فراوانی متغیرهای جمعیت‌شناختی نمونه آماری پژوهش را نمایش می‌دهد.

جدول شماره 1. متغیرهای جمعیت‌شناختی پژوهش

شاخص	سنجه	فراوانی	درصد
عنوان	مدیر ورزشی	82	70%
	هیئت علمی	35	30%
جنسیت	مرد	111	95%
	زن	6	5%
تحصیلات	دکتری	49	42%
	کارشناسی ارشد	40	34%
	کارشناسی	28	24%
سابقه کار	بیشتر از 20 سال	13	11%
	بین 10 تا 20 سال	58	50%
	کمتر از 10 سال	46	39%
مجموع		117	100%

همان‌طور که ملاحظه می‌شود غالب افراد نمونه را مردان تشکیل می‌دهند؛ که این امر به دلیل هدفمند بودن انتخاب افراد نمونه بر اساس آگاهی از موضوع پژوهش بود. سطح تحصیلات بیشتر افراد نمونه در سطح دکتری و سابقه کار بین 10 تا 20 سال بود.

یافته‌های استنباطی

در این مرحله جهت تحلیل دقیق‌تر داده‌ها و رسیدن به نتیجه علمی‌تر در جهت گروه‌بندی راهکارها از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد، جدول 2 و 3 بیانگر نتایج آزمون بارتلت برای دو مؤلفه راهکارهای وضعی و اجتماعی به صورت جداگانه می‌باشد.

جدول 2- آزمون شاخص KMO و بارتلت برای مؤلفه راهکارهای وضعی

راهکارهای وضعی	
0/796	شاخص KMO جهت کفایت نمونه گیری
1195	شاخص خی دو
171	درجه آزادی
0/001	سطح معناداری

جدول 3- آزمون شاخص KMO و بارتلت برای مؤلفه راهکارهای اجتماعی

راهکارهای اجتماعی	
0/73	شاخص KMO جهت کفایت نمونه گیری
960/3	شاخص خی دو
78	درجه آزادی
0/001	سطح معناداری

از آنجایی که مقدار شاخص KMO برای مؤلفه‌های وضعی و اجتماعی به ترتیب برابر با 0/796 و 0/730 است، تعداد نمونه برای تحلیل عاملی کافی و مورد تأیید قرار می‌گیرد. همچنین مقدار Sig آزمون بارتلت برای هر دو مؤلفه، کوچکتر از 0/05 است که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار و تأیید مدل عاملی، مناسب است.

پرسشنامه مربوط به راهکارهای پیشگیری از جرائم ناشی از خشونت تماشاگران بر اساس راهکارهای وضعی (کلارک، 2005) و اجتماعی (شاو و مکی، 1992) طراحی شد. برای بررسی روایی پرسشنامه پیشنهادی، از تحلیل عاملی تأییدی استفاده گردید. در این تحلیل اگر مقدار بارهای عاملی کمتر از 0/3 بود، گویه حذف و مدل مجدداً در نرم‌افزار اجرا گردید. جدول 4، بیانگر نتیجه نهایی تحلیل عاملی تأییدی برای راهکارهای وضعی و اجتماعی پیشگیری از جرایم ناشی از خشونت تماشاگران می‌باشد.

جدول 4- طبقه‌بندی عوامل بر اساس آزمون تحلیل عاملی به همراه بارهای عاملی

نماد	راهکارهای وضعی	بار عاملی
افزایش دشواری ارتکاب جرم		
A1	استفاده از موانع بین تماشاگران دو تیم و همچنین تماشاگران و محوطه زمین بازی	0/587
A2	کنترل ورودی به منظور جلوگیری از ورود افراد غیرمجاز	0/632
A3	کنترل ورودی به منظور جلوگیری از ورود وسایل و یا حذف وسایلی (مانند جایگزینی لیوان پلاستیکی به جای شیشه ای) که می‌توانند به عنوان ابزاری برای بروز خشونت	0/610

نماد	راهکارهای وضعی	بار عاملی
	در ورزشگاه مورد استفاده قرار گیرد.	
A4	ایجاد مسیرهای جداگانه در هنگام ورود و خروج تماشاگران دو تیم و بخش‌های مجزا برای نشستن تماشاگران دو تیم	0/741
افزایش خطر ارتکاب جرم		
B1	شناسایی تماشاگران به وسیله ارتقا سیستم بلیط فروشی	0/621
B2	استفاده از دوربین و تلویزیون های مدار بسته در ورودی خروجی ها و محیط ورزشگاه	0/465
B3	حضور پلیس و نیروهای مراقب در ورودی خروجی ها و محیط ورزشگاه به صورت محسوس	0/593
B4	حضور پلیس و نیروهای مراقب در ورودی خروجی‌ها و محیط ورزشگاه به صورت نامحسوس	0/666
پرهیز از تحریک ارتکاب جرم		
C1	بهبود مدیریت کنترل جمعیت تماشاگران	0/743
C2	نمایش ندادن خشونت بازیکنان و اشتباهات داوری از اسکوربرد ورزشگاه	0/514
C3	بهبود رفتار کلامی مدیران و کارکنان ورزشگاه	0/412
C4	آموزش‌های لازم به داوران، مربیان، بازیکنان و مسئولان برگزاری مسابقات جهت رعایت اخلاق و رفتارهای سنجیده	0/503
C5	استفاده از لیدرهای مورد تأیید از لحاظ اخلاقی و آموزش مهارت‌ها در جهت کاهش بروز خشونت تماشاگران	0/605
C6	تأکید بر بازی جوانمردانه به جای نتیجه‌گرایی توسط مدیران باشگاه‌ها	0/697
C7	بهبود مدیریت مطبوعات به منظور کاهش تنش و حساسیت کاذب نسبت به مسابقات و نشر اکاذیب	0/496
C8	عدم برجسته‌سازی مسائل حاشیه‌ای و دامن زدن به شایعات و اختلافات بازیکنان، مربیان و مسئولان توسط برنامه‌سازان و گزارشگران تلویزیونی	0/396
وضع قوانین و اطلاع رسانی		
D1	نصب قوانین و مقررات ورود به ورزشگاه در محل ورود تماشاگران به ورزشگاه	0/591
D2	درج چکیده ای از قوانین و مقررات حضور در ورزشگاه بر روی بلیط مسابقات	0/430
D3	درج دستورالعمل‌های رفتاری تماشاگران در وب سایت باشگاه‌ها	0/531
راهکارهای اجتماعی		
بهبود امکانات رفاهی		
E1	اصلاح سازوکار تهیه بلیط (برای نمونه اجرای اقداماتی برای جلوگیری از به وجود آمدن بازار سیاه)	0/576
E2	ارتقاء، اصلاح و نوسازی امکانات سخت‌افزاری ورزشگاه	0/335
E3	بهبود سرویس‌های رفت و آمد و پارکینگ	0/612

نماد	راهکارهای وضعی	بار عاملی
E4	قرار دادن علامت‌ها و راهنماهای مناسب در استادیوم برای اطلاع‌رسانی و راهنمایی تماشاگران (مثلاً برای ورودی و خروجی‌ها و پارکینگ)	0/645
F1	اجرای برنامه‌های فرهنگی و سرگرم‌کننده در ورزشگاه	0/544
F2	برگزاری مراسم سرگرم‌کننده، تفریحی، فرهنگی و با نشاط قبل از آغاز مسابقه و بین دو نیمه	0/431
F3	چاپ و انتشار بروشور و توزیع و نصب در محیط ورزشگاه به منظور ترویج رفتارهای مناسب	0/514
G1	نمایش شعارها و نمادهای رفتاری در اسکوربرد ورزشگاه	0/376
G2	فراخوانی به رعایت هنجار	0/450
G3	ساخت برنامه‌هایی در مورد الگوی صحیح تماشای فوتبال و رفتارهای جمعی به شکلی مناسب و متناسب با الگوی مثبت فرهنگی و اجتماعی در رسانه‌ها	0/562
G4	به کارگیری شیوه‌های آموزشی - تبلیغی نظیر ساخت تیزرها و کلیپ‌های آموزشی مناسب و نمایش آسیب‌ها و زیان‌های خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال به شیوه‌ای ظریف در رسانه‌ها	0/481
	برجسته‌سازی و تشویق رفتارهای مناسب توسط گزارشگران ورزشی در مسابقات و فراخوانی به رعایت هنجار در این زمینه	
	آموزش و فرهنگ‌سازی رفتار مناسب در هنگام تماشای مسابقات در کانون هواداران تیم‌ها	

در آزمون مدل تنها یک عامل با عنوان «پاکیزگی محیط ورزشگاه در محل حضور تماشاگران و دیگر قسمت‌ها مانند سرویس‌های بهداشتی» که یکی از گویه‌های مؤلفه بهبود امکانات رفاهی ورزشگاه بود، به دلیل کمتر بودن بار عاملی آن از 0/3 از مدل حذف شد. در بقیه موارد، گویه‌ها از بار عاملی مناسب برخوردار بوده و در پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفتند.

آزمون تی تک‌نمونه‌ای زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که هدف، مقایسه نمرات به دست آمده در یک پژوهش با یک عدد ثابت باشد. از این آزمون برای مقایسه میانگین داده‌های حاصل از نظرات پاسخگویان در مورد مؤلفه‌های مربوط به راهکار وضعی با مقدار متوسط استفاده شد. مؤلفه‌هایی که نمرات آن‌ها به طور معناداری از مقدار متوسط بالاتر بود، برای اولویت‌بندی مؤلفه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. جدول (5) بیانگر نتایج این آزمون برای مقایسه میانگین داده‌های حاصل از نظرات مجموع پاسخگویان در مورد مؤلفه‌های مربوط به راهکار وضعی با مقدار متوسط است.

جدول 5- نتایج آزمون تی تک نمونه برای مقایسه میانگین مؤلفه‌های مربوط به راهکار وضعی با مقدار متوسط

Test value:3					
تفاوت میانگین	Sig	df	T	میانگین	
0/55	0/001	382	13/69	3/5548	افزایش دشواری ارتکاب جرم
0/37	0/001	382	8/99	3/3701	افزایش خطر ارتکاب جرم
0/33	0/001	377	10/11	3/3327	عدم تحریک ارتکاب جرم
-0/09	0/035	382	-2/11	2/9043	وضع قواعد و اطلاع رسانی

بر اساس نتایج حاصل از جدول (5)، میانگین نظرات پاسخگویان در مورد مؤلفه‌های «افزایش دشواری ارتکاب جرم»، «افزایش خطر ارتکاب جرم» و «عدم تحریک ارتکاب جرم» به طور معناداری بالاتر از 3 و در مورد مؤلفه «وضع قواعد و اطلاع رسانی» به طور معناداری کوچکتر از 3 می‌باشد؛ بنابراین تأثیرگذاری سه مؤلفه بر فرآیند پیشگیری تأیید شد و در اولویت‌بندی راهکارها مدنظر قرار گرفت.

آزمون فریدمن جهت اولویت‌بندی و رتبه‌بندی متغیرها بر اساس بیشترین تأثیر بر متغیر وابسته می‌باشد. در پژوهش حاضر از این آزمون جهت اولویت‌بندی مؤلفه‌های پیشگیری از جرائم ناشی از خشونت تماشاگران استفاده شد. جدول (6) بیانگر نتایج اولویت‌بندی مؤلفه‌های وضعی با استفاده از آزمون فریدمن می‌باشد.

جدول 6- نتایج آزمون فریدمن پیرامون میانگین رتبه‌های مؤلفه‌های وضعی

Sig	Df	X ²	رتبه	میانگین رتبه‌ها	مؤلفه‌ها
0/001	3	111/73	1	2/91	افزایش دشواری ارتکاب جرم
			2	2/62	افزایش خطر ارتکاب جرم
			3	2/51	عدم تحریک ارتکاب جرم

با توجه به نتایج جدول (6) «افزایش دشواری ارتکاب جرم» با میانگین رتبه 2/91 در رتبه اول، «افزایش خطر ارتکاب جرم» با میانگین رتبه 2/62 در رتبه دوم، «عدم تحریک ارتکاب جرم» با میانگین رتبه 2/51 در رتبه سوم قرار دارد.

از آزمون تی تک‌نمونه‌ای به منظور مقایسه میانگین داده‌های حاصل از نظرات مجموع پاسخگویان در مورد مؤلفه‌های مربوط به راهکار اجتماعی با مقدار متوسط استفاده شد که جدول (7) بیانگر نتایج این آزمون می‌باشد.

جدول 7- نتایج آزمون تی تک نمونه برای مقایسه میانگین مؤلفه‌های مربوط به راهکار اجتماعی با مقدار متوسط

	Test value:3				تفاوت میانگین
	میانگین	T	df	Sig	
بهبود امکانات رفاهی	3/5523	13/97	380	0/001	0/52
اجرای برنامه‌های فرهنگی و سرگرم کننده در ورزشگاه	2/9043	-2/11	382	0/001	-0/09
فراخوانی به رعایت هنجار	3/0341	0/69	380	0/490	0/03

بر اساس نتایج جدول (7) میانگین نظرات در مورد مؤلفه «بهبود امکانات رفاهی» به طور معناداری بالاتر از 3 و مؤلفه «اجرای برنامه‌های فرهنگی و سرگرم کننده در ورزشگاه» به طور معناداری کوچکتر از 3 می‌باشد. در مورد مؤلفه «فراخوانی به رعایت هنجار» تفاوت با مقدار متوسط معنادار نیست. بنابراین تنها مؤلفه «بهبود امکانات رفاهی» در اولویت‌بندی نهایی مدنظر قرار گرفت.

از آزمون فریدمن جهت اولویت‌بندی کلی مؤلفه‌های پیشگیری از جرایم ناشی از خشونت تماشاگران استفاده شد. جدول (8) بیانگر نتایج این آزمون می‌باشد.

جدول 8- میانگین رتبه‌های کلیه مؤلفه‌های پیشگیری

مؤلفه‌ها	میانگین رتبه‌ها	رتبه	X ²	df	Sig
افزایش دشواری ارتکاب جرم	4/71	1	180/1	6	0/001
افزایش خطر ارتکاب جرم	4/26	3			
عدم تحریک ارتکاب جرم	4/07	4			
بهبود امکانات رفاهی	4/67	2			

با توجه به جدول (8) مؤلفه «افزایش دشواری ارتکاب جرم» با میانگین رتبه 4/71 در رتبه اول و مؤلفه «عدم تحریک ارتکاب جرم» با میانگین رتبه 4/07 در رتبه چهارم و آخر قرار گرفت.

بحث و نتیجه گیری

نتایج نشان داد در اولویت‌بندی راهکارهای پیشگیری وضعی و همچنین اولویت‌بندی کلی راهکارها، مؤلفه افزایش دشواری ارتکاب جرم در اولویت اول قرار دارد. نتایج پژوهش افراسیابی (1389) همسو با نتایج پژوهش حاضر می‌باشد.

نمرات مربوط به مؤلفه عدم تحریک ارتکاب جرم در آزمون تی تک نمونه‌ای بالاتر از حد متوسط برآورد شد. این مؤلفه در اولویت‌بندی راهکارهای وضعی در رتبه دوم و در اولویت‌بندی کلی مؤلفه‌ها در رتبه سوم قرار گرفت. نتایج پژوهش خاقانی‌آور و شانواز (1395)، حسین‌پور و همکاران (1393) و رضانی‌نژاد و همکاران (1391) همراستا با نتایج پژوهش حاضر می‌باشد.

راهکار بهبود امکانات رفاهی در ورزشگاه در اولویت‌بندی راهکارهای اجتماعی، در اولویت اول و در اولویت‌بندی کلی مؤلفه‌ها در رتبه دوم قرار گرفت. بر اساس نظریه محرومیت-تهاجم، محدودیت‌ها به عنوان محرک‌هایی برای بروز رفتارها تهاجمی عمل می‌کنند. نتایج پژوهش شیخی و شریفیان (1396) نشان از همسویی نتایج دو پژوهش دارد. می‌توان گفت انجام اقداماتی نظیر شماره‌گذاری صندلی‌ها، ارتقاء، اصلاح و نوسازی امکانات سخت‌افزاری ورزشگاه، پاکیزگی محیط ورزشگاه، بهبود سرویس‌های رفت‌وآمد و پارکینگ و غیره می‌تواند نقش قابل توجهی در کاهش بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران داشته باشد. نتایج تحقیق المیری و همکاران (1388) نشان داد به طور کلی امکانات و تسهیلات بر حضور تماشاگران در ورزشگاه‌ها تأثیر مثبت دارند. بنابراین بهبود امکانات رفاهی ورزشگاه علاوه بر کاهش بروز رفتارهای خشونت‌آمیز، در جهت افزایش حضور تماشاگران نیز مؤثر می‌باشد، که نشان‌دهنده توجه ویژه از سوی مدیران به این مؤلفه می‌باشد.

میانگین نظرات پاسخگویان در مورد مؤلفه اجرای برنامه‌های فرهنگی و سرگرم‌کننده در ورزشگاه به طور معناداری کوچکتر از حد متوسط قرار گرفت و در مورد مؤلفه فراخوانی به رعایت هنجار تفاوت نظرات پاسخگویان با مقدار متوسط معنادار نبود. تماشاگران فوتبال در رده جماعت‌های فعال و غوغاگر قرار می‌گیرند. این جماعت که با هدف گذراندن اوقات فراغت دور هم جمع می‌شوند رفتارها و کنش‌هایی بیشتر

احساسی، هیجانی و گاهی رو به خشونت از خود نشان می‌دهند. غلبه افراد جوان در بین تماشاگران این امر را تشدید می‌کند. به طور کلی اقدامات فرهنگی در زمینه کاهش خشونت تماشاگران اگر چه لازم و مهم است، ولی با توجه به جو ورزشگاه و حالات روانی که تماشاگران در هنگام حضور در ورزشگاه و در جمع دیگر تماشاگران دارند، تأثیرگذاری این نوع اقدامات را در مقایسه با محیط آرام و بدون تنش و تحریکات محیطی کاهش می‌دهد.

در اولویت‌بندی کلی مؤلفه‌های پیشگیری از جرم مشخص گردید ترکیبی از راهکارهای وضعی و اجتماعی برای پیشگیری از بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران لازم می‌باشد. نتایج پژوهش جان‌بزرگی و همکاران (1389) و تیلور (2018) نشان از همسویی نتایج دارد.

در علل بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران و در نتیجه اقدامات پیشگیرانه مؤثر در کشورهای مختلف تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد. به عنوان مثال در گزارشی که توسط کارنیلا و همکاران (1996) در «مرکز تحقیقاتی موضوعات اجتماعی» ارائه شد، پدیده نژادپرستی در کشورهای اروپایی یکی از علل بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران معرفی گردید؛ تعصبات مربوط به منطقه جغرافیایی در بین تماشاگران را می‌توان در کشورهای ایتالیا و اسپانیا شاهد بود و تعصبات مذهبی در کشورهای مختلفی مثل اسکاتلند وجود دارد. کلومینس (2005) در بررسی انحرافات رفتاری تماشاگران فوتبال در کشور یونان، بیان می‌دارد تماشاگران بیشترین انحرافات اخلاقی و اعمال آشوب‌گرایانه و خونبار را زمانی مرتکب می‌شوند که مصرف الکل داشته باشند. در چنین موقعیت‌هایی اقدامات پیشگیرانه اجتماعی در جهت فرهنگ‌سازی در این زمینه می‌تواند به طور مؤثری بروز این نوع رفتارها را کاهش دهد که در پژوهش حاضر این دو مسئله به طور کلی مطرح و مورد توجه قرار نگرفت.

همان‌طور که نتایج نشان داد پیشگیری اجتماعی و وضعی لازم و ملزوم یکدیگرند و ترکیبی از آن‌ها با ترتیبی که بیان شد برای پیشگیری از بروز جرایم ناشی از خشونت تماشاگران ضروری است. کنوانسیون اروپایی «خشونت و سوء رفتار تماشاگران رویدادهای ورزشی و به خصوص مسابقات فوتبال» به پیشگیری وضعی و اجتماعی توجه ویژه دارد. برای نمونه در پیشگیری وضعی به مهیا کردن ابزارهای مناسب به منظور

مواجهه و مقابله با گسترش شورش و دیگر اشکال سوء رفتار تماشاگران در اطراف و در داخل ورزشگاه و مهیا کردن مسیرهای ورود و خروج متعدد برای تماشاگران، قرار دادن حصار و موانع مناسب و مهیا کردن شرایط مناسب برای پلیس و دیگر نیروهای امنیتی برای انجام فعالیت می‌توان اشاره کرد. در مورد پیشگیری اجتماعی توصیه‌هایی در زمینه اقدامات آموزشی مناسب و استفاده رسانه با توجه به اهمیت بالقوه رسانه‌ها در پیشگیری از خشونت مرتبط با ورزش به ویژه از طریق ترویج آرمان‌های ورزشی، دفاع از ایده بازی جوانمردانه، به ویژه در میان جوانان و به طور کلی ترویج رفتارهای مناسب صورت گرفته است. این کنوانسیون همکاری بین باشگاه‌های ورزشی و پلیس در کشورهایی که درگیر سازماندهی رویدادهای ورزشی بین‌المللی بزرگ هستند را به منظور دستیابی به محیطی عاری از خشونت ضروری می‌داند. این همکاری به منظور شناسایی عوامل احتمالی بروز مشکل و توانایی جلوگیری از آن است.

اگرچه نتایج پژوهش نشان‌دهنده قدرت بالاتر راهکارهای وضعی نسبت به اجتماعی در بازدارندگی رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران بود، اما اختصاص بودجه و توجه مسئولان در زمینه راهکارهای اجتماعی با کمک رسانه، بازیکنان و مربیان تیم‌ها و ... می‌تواند در «بلند مدت» استادیوم‌های ورزشی را به محیطی آرام و امن برای گذارندن اوقات فراغت افراد در سنین مختلف تبدیل کند.

پیشنهادهای

- سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های لازم در جهت مهیا ساختن تجهیزات و امکانات افزایش دشواری ارتکاب رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران در کلیه ورزشگاه‌های کشور صورت پذیرد؛
- آموزش‌های لازم به داوران، مربیان و بازیکنان در جهت رعایت رفتار مناسب و سنجیده در مسابقات به منظور عدم تحریک تماشاگران ارائه گردد؛
- نظارت بر رسانه‌های ورزشی اعم از برنامه‌های ورزشی تلویزیونی، روزنامه‌ها و سایت‌های خبری ورزشی و... به منظور جلوگیری از ارائه اطلاعات محرک در جهت بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران صورت پذیرد؛

- شناسایی افراد با سابقه در زمینه خشونت و پرخاشگری به منظور جلوگیری از ورود به ورزشگاه‌ها صورت گیرد؛
- در جهت اقدامات فرهنگی، روش‌های جذاب و متناسب با گروه سنی تماشاگران ورزشی به منظور افزایش تأثیرگذاری اقدامات در محیط ورزشگاه انجام گیرد؛
- اقدامات لازم در جهت ساخت برنامه‌هایی در مورد الگوی صحیح تماشای فوتبال، ساخت تیزرها و کلیپ‌های آموزشی مناسب و استفاده از قابلیت‌های رسانه در جهت ایجاد فرهنگ تماشای رویداد ورزشی در محیط ورزشگاه‌ها در دستور کار قرار گیرد؛
- با توجه به این که اجرای اقدامات پیشگیرانه نیازمند همکاری ارگان‌های مختلف همچون پلیس، رسانه و ... با باشگاه‌های ورزشی می‌باشد ایجاد همکاری و هماهنگی‌های لازم در جهت کاهش رفتارهای خشونت‌آمیز به منظور اجرای اقدامات موثر قبل، بعد و حین برگزاری رویداد ورزشی صورت پذیرد.

تقدیر و تشکر

در پایان از تمامی مدیران، کارشناسان و اعضای هیئت علمی که با صبر و شکیبایی در تکمیل پرسشنامه و جمع‌آوری اطلاعات، پژوهشگر را یاری نمودند، نهایت سپاس را دارم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابراهیمی، شهرام (1391). جرم شناسی پیشگیری. چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- افراسیابی، علی (1389). پارادایم‌های حاکم بر پیشگیری وضعی از جرم. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال پنجم، شماره 17، (زمستان)، صص 191-213. بازیابی از: http://journals.police.ir/article_13531_9828cb84bfd38dc44cc7e4fe74937d2e.pdf
- آقای، مجید و صفاری، علی (1397). بررسی جرم‌شناختی خشونت تماشاگران فوتبال. مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم شناسی، دوره 6، شماره 11، (بهار و تابستان)، صص 35-67. بازیابی از: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1490247>
- آقای، مجید؛ طاهری، حسین و اندام، رضا (1398). نقش مدیریت انتظامی در کنترل خشونت تماشاگران فوتبال با رویکرد جرم شناختی. فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی، دوره 14، شماره 2، (تابستان)، صص 237-258. بازیابی از: http://pmsq.jrl.police.ir/article_20277_db4e37add8743ce24317234ff8fe2c05.pdf
- آقای، مجید و ملانوروزی، کیوان (1397). تحلیل جرم‌شناختی تئوری ناکامی- پرخاشگری در خشونت تماشاگران فوتبال. فصلنامه مطالعات روانشناسی ورزشی، دوره 7، شماره 26، (زمستان)، صص 151-166. بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/1560664033-9864-26-11.pdf>
- المیری، مجتبی؛ نادراین جهرمی، مسعود؛ سلطان حسینی، محمد؛ نصراصفهان، علیرضا و رحیمی، محمد (1388). بررسی عوامل مؤثر بر حضور تماشاگران فوتبال در ورزشگاه‌ها. فصلنامه مدیریت ورزشی، دوره 1، شماره 3، (زمستان)، صص 61-73. بازیابی از: https://jssm.ut.ac.ir/article_21934_7550af1aa4d95c3bd5fa6969b91a1e6d.pdf
- جان بزرگی، ابراهیم؛ الیاسی محمدحسین و حسینیان، شهابت (1389). نقش پیشگیرانه مدیریت انتظامی در جلوگیری از وقوع رفتارهای تخریبی تماشاگران فوتبال. فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال پنجم، شماره 2، (تابستان)، صص 251-271. بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20130101083118-9702-4.pdf>
- جوان‌جعفری، عبدالرضا و صفری، صادق (1397). چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با اوباشگری تماشاگران فوتبال. مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره 48، شماره 1، (بهار و تابستان)، صص 47-62. بازیابی از: https://journals.ut.ac.ir/article_67466_35199363d7860faeb0519f6a64688c95.pdf

- حاجی تبار فیروزجائی، حسن (1398). نقش نهادهای مذهبی در پیشگیری از جرم: چالش‌ها و راهکارهای مقابله با آن. فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، دوره 15، شماره 56، (تابستان)، صص 47-68. بازیابی از:
http://ijrj.baboliau.ac.ir/article_666893_bd313ef0a328c3a078cced378ee51fbc.pdf
- حاجی تبار فیروزجائی، حسن (1388). پیشگیری اجتماعی از بزه‌دیدگی افراد در معرض خطر. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره 12، (پاییز)، صص 37-54. بازیابی از:
http://journals.police.ir/article_13488_969d0048994e55a78cc246ae8d7f1287.pdf
- حسین‌پور، اسکندر؛ نیازی‌پور، مرادعلی؛ کاشف، محمد؛ باقری، قدرت‌الله و منگشتی‌جون، یوسف (1393). نقش رسانه‌های اجتماعی بر توسعه رفتارهای اوباشگراییانه تماشاگران فوتبال. فصلنامه مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی، سال دوم، شماره 5، (پاییز)، صص 10-17. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20150606125220-9938-31.pdf>
- خاقانی آور، فاطمه و شانواز، بلال (1395). بررسی خشونت کلامی و مجازی تماشاگران فوتبال در ایران (علل و راهکارها). مطالعات تربیت بدنی و علوم ورزشی، دوره 1، شماره 4، (زمستان)، صص 40-54. بازیابی از:
<http://irjournals.com/dl/journals/11-Sports/v1-i4-winter95/paper5.pdf>
- خسروشاهی، قدرت‌الله؛ نمایان، پیمان و شکرابیگی، علیرضا (1390). پیشگیری از جرم در پرتو آموزه‌های دینی. نشریه مهندسی فرهنگی، سال ششم، شماره 57 و 58، (مهر و آبان)، صص 23-8. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20130623092238-9430-1.pdf>
- رضائی نژاد، رحیم؛ رحمتی، محمدمهدی؛ همتی نژاد، مهرعلی و آزادان، مالک (1391). تحلیل عاملی متغیرهای بروز پرخاشگری در تماشاگران از دیدگاه داوران فوتبال ایران. مطالعات مدیریت ورزشی، شماره 13، (بهار)، صص 201-214. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20130218141317-9763-126.pdf>
- شاطری پور اصفهانی، شهید و نجفی ابرندآبادی، علی حسین (1391). تأثیرات جهانی شدن فرهنگ بر جهانی شدن پیشگیری اجتماعی از جرم. فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره 19، شماره 69، (بهار)، صص 119-150. بازیابی از:
http://nashr.majles.ir/article_56_f09022115469d752523ef8eac777a4a3.pdf
- شیخی، رضا و شریفیان، اسماعیل (1396). عصبانیت و خرابکاری در تماشاگران فوتبال و ارتباط آن‌ها با کیفیت خدمات در استادیوم‌های ورزشی. فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، دوره 6، شماره 2، (پاییز)، صص 89-95. بازیابی از:
http://arsmb.journals.pnu.ac.ir/article_4301_c2702785f6d4145b1405f981d028602a.pdf

- صفاری، علی (1380). مبانی نظری پیشگیری وضعی از جرم. مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره 33 و 34، (بهار و زمستان)، صص 267-322. بازیابی از:
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=231912>
- عنبری، موسی (1386). بررسی عوامل گروهی و خرده فرهنگی مؤثر بر خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره 3، شماره 9، (پاییز)، صص 44-17. بازیابی از:
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=90535>
- فتحی‌نیا، محمد و علیزاده، عبدالرحمان (1384). خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال و نقش رسانه‌ها در کنترل آن. نشریه پژوهش و سنجش، شماره 42 و 43. (تابستان و پاییز)، صص 81-105. بازیابی از:
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=79141>
- فلسون مارکوس و کلارک رونالد (1388). اخلاق پیشگیری وضعی از جرم. ترجمه توسط مجید قورچی بیگی. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال چهارم، شماره 12. (پاییز)، صص 199-167. بازیابی از:
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1041937>
- کوسن، موریس (1394). اصول جرم‌شناسی. ترجمه میرروح‌الله صدیق. چاپ سوم، تهران: نشر دادگستر.
- محسنی تبریزی، علیرضا و رحمتی، محمدمهدی (1381). سیری در مفاهیم و نظریه‌های خشونت، پرخاش و پرخاشگری به منظور ساخت و ارائه یک مدل علی-توصیفی خشونت در ورزش. نامه علوم اجتماعی، دوره 19، شماره 19، (تابستان)، صص 153-125. بازیابی از:
https://journals.ut.ac.ir/article_10525_48a39771626388864b913e0ed5d0b780.pdf
- محمد کاظمی، رضا؛ شیخ، محمود؛ شهبازی، مهدی و راسخ، نازنین (1386). بررسی علل آشوب تماشاگران فوتبال پس از شهرآورد بزرگ ایران (از دیدگاه تماشاگران). فصلنامه پژوهش در علوم ورزشی، دوره 5، شماره 17، (زمستان)، صص 114-101. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20120326112811-1132-71.pdf>
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (1390). مباحثی در علوم جنایی. جزوه تدوین شده توسط شهرام ابراهیمی، ویراست ششم.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (1388). کیفرشناسی نو-جرم‌شناسی نو؛ درآمدی بر سیاست جنایی مدیریتی خطرمدار. تازه‌های علوم جنایی (مجموعه مقالات). زیر نظر دکتر نجفی ابرندآبادی، چاپ اول، انتشارات میزان.

- نعمتی، نعمت الله؛ تجاری، فرشاد؛ زارعی، علی و اشرف گنجویی، فریده (1391). آزمون مدل نظری عوامل مؤثر بر حضور تماشاگران فوتبال در ایران. مطالعات مدیریت ورزشی، دوره 4، شماره 13، (بهار)، صص 107-122. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20130218141300-9763-121.pdf>
- وکیلی، ویدا؛ ظریفیان، احمدرضا؛ موحدیان فر، فائزه؛ بیجاری، مبینا و ضیائی، ملیحه (1395). شیوع رفتارهای پرخاشگری در جمعیت عمومی شهر مشهد. مجله‌ی اصول بهداشت روانی، سال هیجده، شماره 3، (اردیبهشت و خرداد)، صص 44-139. بازیابی از:
<http://ensani.ir/file/download/article/20160717150028-9434-180.pdf>
- همتی نژاد، مهرعلی؛ قلی زاده، محمدحسن؛ تیلور، تریسی و فرجی، رسول (1394). «نقش مدیریت و برنامه ریزی مسابقات فوتبال در امنیت ورزشگاه‌ها». فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، دوره 4، شماره 2، (پاییز)، صص 1-14. بازیابی از:
https://jsmd.guilan.ac.ir/article_1592_7a00700ba54eeb08b22e5fdf6da87f0d.pdf
- Carnibella, G. Fox, A. Fox, K. McCann, J. Marsh, J. & Marsh, P. (1996). Football Violence in Europe. A Report to the Amsterdam Group. Social Issues Research Center. P5.
http://www.sirc.org/publik/football_violence.pdf
- Jewell, R.T. Moti, A. & Coates, D. (2011) A Brief History of Violence and Aggression in Spectator Sports. In: Jewell R. (eds) Violence and Aggression in Sporting Contests. Sports Economics, Management and Policy, vol 4, Springer, New York, NY.
<http://facta.junis.ni.ac.rs/pe/pe201303/pe201303-04.pdf>
- Kleomenis, L. (2005). Deviant Behavior of Greek Football Spectators. Abstract of PhD thesis. Semmelweis University of Budapest. P13.
- Newson, M. (2019). Football, fan violence, and identity fusion. International Review for the Sociology of Sport. Vol. 54(4). Pp: 431-444.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1012690217731293>
- Russell, E. & Ward, J. (2002). Fan violence Social problem or moral panic?. Aggression and Violent Behavior. Vol 7. pp: 453-475.
https://www.researchgate.net/publication/222930267_Fan_violence_Social_problem_or_moral_panic
- Taylor, J. Strang, L. & Disley. E. (2018). Early reflections on the approach to preventing and responding to violent and antisocial behaviour at the 2018 World Cup in Russia. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2800/RR2803/RAND_RR2803.pdf